

Zbornik radova sa naučno-stručnog skupa „Republika duha“

Beograd, 21. mart 2026.

DOI: https://doi.org/10.66117/emce_zapisi.2026.1.5

UDK 159.922.76-056.34

Olivera Pantelić¹¹

NESVESNO NA MARGINI – MUZIKA KAO SREDSTVO IZRAŽAVANJA OSOBA SA SMETNJAMA U RAZVOJU

APSTRAKT

Ovaj rad bavi se položajem osoba sa smetnjama u razvoju, pre svega osoba iz spektra autizma, kao specifične, nevoljno marginalizovane grupe koja ne prepoznaje svoju marginalnost na kognitivnom nivou, ali je snažno doživljava kroz telo, emocije i senzorna iskustva. Polazeći od lične i profesionalne prakse rada sa decom i mladima sa smetnjama u razvoju, autorka razmatra mogućnosti muzike, pokreta i igre kao sredstava izražavanja, regulacije emocija i razvoja osnovnih veština, u situacijama u kojima verbalna komunikacija nije primarni ili dostupan kanal.

Rad ukazuje na ograničenja formalnih sistema podrške i privid inkluzije, kao i na značaj kreativnog, fleksibilnog i individualizovanog pristupa, koji podrazumeva spremnost terapeuta i pedagoga da se izmesti iz unapred definisanih obrazaca rada. Muzika se prikazuje ne kao cilj sam po sebi, već kao prostor susreta, odnosa i iskustvene obrade stvarnosti, kroz koji deca razvijaju pažnju, motoriku, govor, socijalne veštine i osećaj sigurnosti. U tom smislu, margina se ne razume kao mesto deficita, nego kao potencijalni prostor autentičnog razvoja i drugačijeg oblika komunikacije.

Ključne reči: marginalnost, autizam, muzika, igra, iskustveni razvoj.

¹¹ Muzičko-edukativna radionica „Cvrle“, oljaflauta@gmail.com

Marginalnost koja se ne prepoznaje, ali se oseća

Osobe sa smetnjama u razvoju ne prepoznaju svoju marginalnost, ali je osećaju. Marginalizovane grupe, kao što su etničke i nacionalne manjine, verske manjine, osobe sa invaliditetom, siromašni, migranti, svesne su svoje marginalizovanosti od strane centra. To je nevoljna margina, ali su je pomenute grupe, ponavljam i ističem svesne, i u skladu s tim su politički artikulisane i često organizovane u udruženja za borbu za svoja prava ili se kao pojedinci trude da se asimiluju i uklope u centar, kroz svoje lične aktivnosti, obrazovanje i afirmaciju u društvu.

Moja tema su osobe sa autizmom i drugim smetnjama u razvoju, nevoljno marginalizovana grupa. Naslov kaže „nesvesno“, što zvuči rogobatno i, istina, neprecizno. Preciznije govori prva rečenica; da oni ne prepoznaju svoju marginalnost, ali je osećaju. Oni ne vide okolnosti u kojima žive, često nemaju potrebu za socijalizacijom, pa kao takvi ne primećuju diskriminaciju koja im se svakodnevno dešava, u vrtiću, školi, prevozu. Njihova porodica je vrlo svesna te marginalizacije i ona ih muči. Sistem ih odbacuje, nemaju potrebnu podršku, nema rane intervencije, inkluzija je prividna, status roditelj/negovatelj još uvek je na čekanju. Ovo se ozbiljno reflektuje na život cele porodice izazivajući anksioznost, fizički i psihički premor, materijalnu ugroženost. Osobama iz spektra autizma je potreban dvadesetčetvoročasovni nadzor, što onemogućava jednog roditelja/staratelja da privređuje. Porodici je cilj da dete bude samostalno kad odraste, da može brinuti o sebi. To se postigne kod malog broja osoba sa autizmom, a do toga se dolazi uz konstantan rad sa logopedima, defektolozima, psiholozima i uz vrlo uporan rad kod kuće, što zahteva velika materijalna sredstva, zdravlje i energiju. U većini gradova u Srbiji ne postoje dnevni boravci gde bi deca i osobe sa smetnjama imale neke aktivnosti, gde bi proveli neko vreme u igri, a staratelji se za to vreme odmorili. Domovi za osobe sa smetnjama postoje u nedovoljnom broju, sa vrlo lošim uslovima koji ne obezbeđuju ni osnovne uslove za preživljavanje, kamoli dostojanstven i lep boravak. Diskriminacija je vrlo česta, gotovo svakodnevno slušam o primerima izopštavanja deteta iz aktivnosti u vrtiću i školi, verbalnom, pa i fizičkom nasilju od strane vaspitača, učitelja i vršnjaka. Problemi koje ovu marginalnu grupu pogađaju su kompleksni i jedino se sistemski, kroz jasno određene zakone, mogu donekle rešiti ili makar ublažiti.

Dakle, centar smešta na marginu osobe sa smetnjama u razvoju i njihove porodice, smatrajući ih problemom i tako pokazuje svoju slabost i nespremnost da prihvati postojanje alternativnih obrazaca ponašanja.

Autizam kao iskustvena, a ne kognitivna margina

Autizam je neurorazvojni poremećaj, nije bolest, ne leči se, već je celoživotno stanje. Osobe iz spektra najčešće imaju poremećaj komunikacije (nedostatak želje za komunikacijom ili komuniciraju samo u vezi s potrebama, teškoće u govoru, nedostatak kontakta očima, stereotipan govor itd.), socijalne interakcije (odsustvo želje za interakcijom sa drugim osobama, nerazumevanje društvenih pravila, ograničena interakcija, često neobična), imaginacije (odsustvo igre i mašte, nerazumevanje izgovorenog, ponavljanje naučenih fraza napamet bez razumevanja itd.). Osim ovih osnovnih i najčešćih smetnji, osobe iz spektra mogu imati i senzorne poteškoće (preosetljivost na zvukove, boje, teksture i dr.), poteškoće u spavanju, strahove i fobije od svakodnevnih stvari, teškoće u finoj ili krupnoj motorici, teškoće u proceni sopstvene ili tuđe bezbednosti i mnogo drugih poteškoća. Uglavnom, koliko god da saznajete o autizmu, koliko god da se upoznajete pomoću knjiga, priručnika, razgovora sa stručnjacima, malo ćete razumeti. Uvek postoje iznenađenja, neuklapanje sa svim što ste do sada videli, a opet su stereotipna ponašanja većini osoba iz spektra zajednička.

Lični i profesionalni put ka autentičnom pristupu

Rasla sam i obrazovala se u vremenu kada su ljudi sa smetnjama u razvoju bili apsolutno nevidljivi, nije postojao ni pokušaj da se uključe u redovan obrazovni sistem, te smo mislili da ne postoje. Od skoro u obrazovanju postoji **inkluzija**, deca sa smetnjama imaju prava da pohađaju redovne škole. Radim u muzičkoj školi kao nastavnik flaute i ako slučajnosti postoje, ja sam sasvim slučajno počela da radim sa detetom iz spektra autizma, kasnije sa decom i sa drugim smetnjama u razvoju. Na prvom slučajnom susretu desila se „ljubav na prvi pogled“, nakon čega je usledila višegodišnja saradnja, a sada je ta devojčica devojka koja pohađa treći razred srednje muzičke škole. Na početku rada vodila me je empatija prema detetu i roditeljima, njihova teška sudbina, svi problemi sa kojima se svakodnevno sreću bili su i moji problemi. To mi jeste bio početni motiv, pokretač, ali u isto vreme teret i blokator ideja.

Znanje o autizmu i metodici rada sa decom sa smetnjama nisam imala. Nakon početne spontanosti, došla su unutrašnja preispitivanja o sopstvenoj stručnosti. Seminari, vebinari, obuke iz oblasti muzikoterapije, logopedije, defekto-logije i slično, bili su moja svakodnevnica. Edukovanje je donelo koristi, ali mi je bilo potrebno da se to znanje poveže u celinu i da dođem do sopstvene autentičnosti u radu. Nakon razgovora sa prijateljem o Brus Liju, majstoru borilačkih veština, glumcu i reditelju, došla sam na ideju da uradim isto što i Brus Li, koji je osnovao svoju školu borilačkih veština, „Džit kun do“ (Jeet Kune Do). Ova veština je nastala iz tradicionalnih kineskih borilačkih veština, tj. kompilacije različitih stilova i ideja Brus Lija, koje su proistekle iz dugogodišnjeg iskustva bavljenja ovim sportom. Dakle, da znanje, iskustvo, informacije i veštine iskoristim i pretočim u svoj način rada, takođe praveći izvesnu kompilaciju različitih pristupa i metoda rada sa decom sa smetnjama, uz sopstvene ideje, i da se na neki način izmaknem iz mejnstrima i postojećih škola mišljenja i metoda pristupa. Osnovala sam muzičku radionicu u kojoj je čas koncipiran **kolažno** i prilagođen svakom detetu, u zavisnosti koje potrebe i afinitete ima, tj. koje sama prepoznam.

Mogli bismo reći da sva deca vole muziku, osim prijatnosti koju izaziva, muzika ima značajan uticaj na razvoj deteta, njegove kognitivne, socijalne i emotivne veštine. Rana muzička stimulacija deteta kroz kombinaciju sa vežbama za koordinaciju pokreta, podstiče detetovo pamćenje, koncentraciju, strpljivost, dok uči kroz igru. Značajan segment u muzičkoj stimulaciji je razvoj ritma, koji može poboljšati trčanje, vođenje lopte, pisanje, čitanje. Ritam se najbolje razvija kroz igru i pokret. Uzevši u obzir da deca sa smetnjama u razvoju vrlo retko pohađaju muzičke škole, škole sporta i plesa, napravila sam kombinaciju različitih aktivnosti, gde su prisutne sve od pomenutih veština. Dakle, svaki čas je koncipiran da se uz muziku vežba sitna i krupna motorika, koordinacija pokreta, govor kroz pevanje pesmica, artikulacija izgovora i memorija kroz logoritmičke pesmice, korišćenje muzikoterapijskih metoda kroz slušanje i sviranje instrumenata i ples za smirivanje napetosti i izražavanje emocija, vizualiziranje pesmica za bolje razumevanje pojmova, crtanje, vajanje i sviranje klavira kod pojedinih polaznika radionice.

Na početku profesionalnog razvoja u ovom polju vodila sam se pažljivim planiranjem svakog časa, do najmanjih sitnica, udubljuvala se u potrebe svakog deteta i osmišljavala aktivnosti za svakog ponaosob. Imati plan je dobro

i vrlo korisno, ali reakcije u trenutku i improvizacija su još korisnije, čak dragocene. Pomenula sam u tekstu da deca sa smetnjama imaju poteškoće sa regulacijom emocija, kao i da im često smetaju određeni zvuci, boje, teksture. Neretko dođu na čas prepuni impresija iz kuće i spoljašnje okoline, razdražljivi i plačni, odbijaju saradnju i nijedan plan ne bude moguće ostvariti bez dodatnih frustracija. Tada je potrebna improvizacija, muzička – pogoditi da li će im prijati nežna melodija na klaviru ili dinamička, plesna igra, zatim literarna improvizacija – smisliti na licu mesta odgovarajući tekst i pevušiti uz pratnju gitare, skrenuti im pažnju i odobrovoljiti ih, pričati priču uz masažu dlana i slično. Ovo ne znači da nam nije potreban plan u radu, naprotiv, samo ističem važnost kreativnosti.

Da li je kreativnost urođena, da li pripada samo odabranima? Stava sam da nije samo za malobrojne pojedince. Kreativnost se razvija i svi je upražnjavamo u svojoj svakodnevici kroz različite aktivnosti, ne samo kroz umetnost. Na ideje utiču iskustva, znanje, svakodnevne aktivnosti, ono što slušamo ili čitamo. Nijedna ideja nije sama po sebi nova, već proizilazi iz doživljenog i naučenog. Da bi ideja zaživela, dobro je shvatiti kreativnost kao slobodnu igru u kojoj nema greške, osloboditi se pritiska da postoji ispravno i pogrešno. Džon Kliz je rekao da kreativnost najviše ubija strah da ćemo nešto pogrešiti. Neko bi jednostavno rekao; treba biti dete. U radu sa decom sa smetnjama u razvoju upravo je igra ključna. Kada sam dozvolila sebi da se igram, dolazili su rezultati. Za proces oslobađanja igre iz sebe bilo mi je potrebno vreme, kao i iskustvo u radu, kojim sam stekla mogućnost da procenim šta je kom detetu potrebno. Sa iskustvom je došlo i mišljenje da su često poznata rešenja najmanje korisna. Pod ovim ne mislim da su zvanična znanja beskorisna, nego da je ponekad potrebno da se „izmaknemo“ kako bismo bolje sagledali ono što je ispred nas. Oskar Vajld je rekao: „Neke stvari su previše važne da bi ih čovek shvatao ozbiljno“. Možda bih ovim citatom najbolje objasnila svoj stav u radu sa decom.

Svaka igra koju kreiram ima svoj cilj. Statično dete, sa loše razvijenom motorikom ću motivisati da se više kreće, uz određene zadatke za razvijanje pažnje; dete koje nema pokazni gest uključiću u igru bušenja balona od sapunice kažiprstom ili u igre sa likovnim materijalima, kako bi postajalo svesno svoga tela, tj. Šake; dete koje nema socijalne veštine u igri biva isprovocirano

na reakcije. Na različite načine deca mogu razvijati veštine koje im nedostaju, a da se pri tome ne osećaju isfrustrirano, isforsirano, nego da se igraju.

Da bi deca sa smetnjama prihvatila igru, moraju se i sami osećati prihvaćenima, da osećaju ljubav i sigurnost. Od njih dobijam puno ljubavi, ne zato što je zaslužujem nečim ili mislim da sam na neki način posebna, već zato što oni prihvataju ljude onakvim kakvi zapravo jesu. U odnosu sa decom koja pohađaju moju radionicu ja sam ono što jesam. To dodatno utiče na oslobađanje kreativnosti, taj osećaj da možete da se izrazite bez osuđivanja, da možete i da pogrešite ton ili izmislite vrlo neuspešnu rimu. Osim što je bitno da prihvatite sve te poteškoće u razvoju kao deo njihovih ličnosti, treba pri svakom susretu prihvatiti i njihovu trenutnu energiju i podesiti svoju prema njima. To se ne uči, već oseća.

Više puta sam u svojoj praksi čula da su stručnjaci, logopedi, defektolozi i psiholozi odustajali od rada sa nekim detetom, jer je teško za saradnju, nemirno ili agresivno. Priznajem, ni meni nije bilo lako u početku, dok nisam, držeći dete u naručju koje me grebe, pokušava da ujede i plače, shvatila da nisam ja ta kojoj je teško u toj situaciji, već to dete i njegova porodica. Znanje o disanju koje sam kao flautistkinja morala da učim mi je u trenutku pomoglo da najpre sebe smirim, da ne doživim prenošenje nervoze, a zatim da uporno tihim glasom pevušim detetu poznatu pesmicu. Osetila sam popuštanje mišića u njegovom telu, zatim smirivanje plača, nakon čega je usledio zagrljaj i saradljivost u aktivnostima na času. Često pomogne blaga masaža po leđima ili dlanovima, kada se detetu najpre skrene pažnja, a onda oseti opuštanje i smirivanje. Svakako je najvažnije izmaći se iz situacije kako bismo je što bolje sagledali i reagovali, kao i prihvatiti njihovu različitost, posebnost, kako god to nazvali, staviti sebe na marginu.

Muzika, igra i telo kao putevi regulacije i razvoja

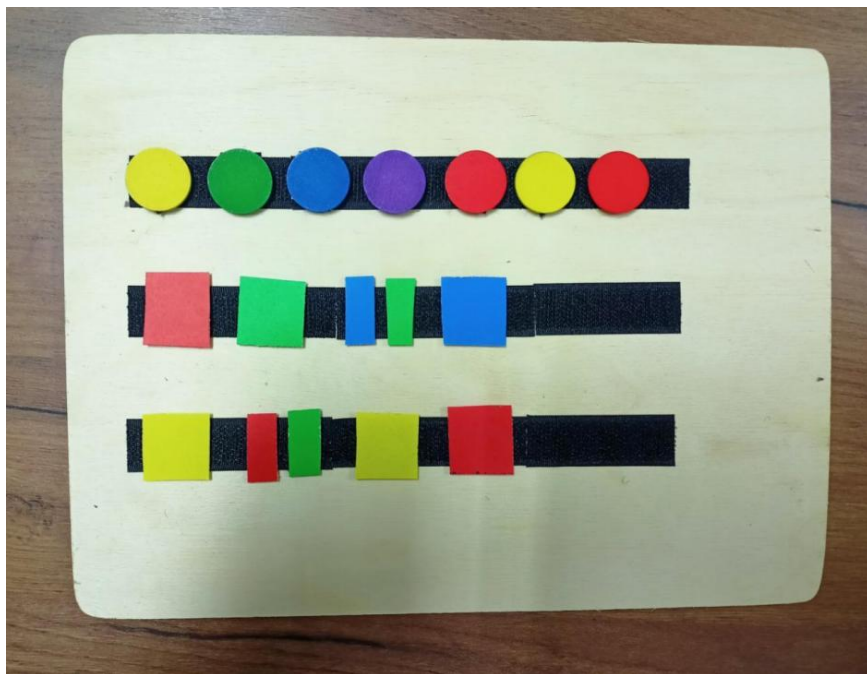
Poznato je da deca vole rutinu, a deci sa smetnjama je naročito važna, i mišljenja sam da to treba poštovati, a u tim okvirima im pomoći da se oslobađaju, da koriste svoje darove i mogućnosti. Čas uvek počinjem „igrom tišine“ iz **Montesori pedagogije**. Dok slušamo nežnu instrumentalnu kompoziciju, deca imaju zadatak da slažu predmete po bojama, nižu perlice na konopac, hvataju loptice pincetom i slične aktivnosti. Ova igra umiri dete, slegnu se impresije od spolja i vežba sitnu motoriku, kao i odnos oko–ruka, uči boje,

oblike i slično. Dakle, višestruko je korisna i važna, a inspiracija za nju može biti neiscrpna. Da bi deca radije prihvatila zadatak, pomaže oživljavanje predmeta i smišljanje prateće priče uz aktivnost, loptice postaju ribe, a pincete krokodili i slično. Na taj način deci je pažnja bolja i duža, a kroz razgovor i postavljanje pitanja, stimulišu se na govor. Trajanje igre određuje dete, a moj cilj je da na svakom času traje po minut duže ili dok se ne završi zadatak.

Klavir je deci omiljeni instrument, jer samo pritiskom na dirke dolazi zvuk i mogu da ga beskrajno istražuju. Na svakom času je kontakt sa klavirom neizbežan. Uz klavir pevam deci pesmice, uz koje plešu ili pevaju sa mnom. Neretko se dešava da su uz pesmice izgovorene nove reči. Trudim se da za svaku pesmicu imam vizuelni materijal, kartice, lutkice i slično, da bih podsticala razumevanje pojedinih reči i pojmova. Sviranje i pevanje imaju veliku prednost od slušanja zvučnih zapisa pesama iz više razloga. Najpre, možete detetu prilagoditi tempo, zastati kad očekujete da bi izgovorilo određenu reč, a i dete može da oseti vibracije instrumenta. Svakako, povezujete se bolje. Gitara je takođe vrlo primenljiv instrument u ovakvom radu, jer pruža samostalnost deteta u proizvodjenju zvuka. Deca vole da prislanjaju ruke i uši na rezonantnu kutiju, kako bi osećali vibracije instrumenta. To ih smiruje. Takođe, pevanje uz gitaru nam omogućuje kontakt očima sa detetom, što je veoma značajno. Ovo su elementi muzikoterapije na času. U muzikoterapiji se najčešće muzika koristi radi postizanja nemuzičkih ciljeva, za regulaciju emocija, za razvijanje motorike, aktivnu pažnju i slično. Dakle, nije cilj da dete nauči da svira neki instrument, ali nije ni isključeno.

Poznata je *rainbow* metoda, učenje sviranja instrumenta po bojama i vrlo je primenljiva kod dece sa smetnjama. Da bih postigla zainteresovanost kod dece, osmislila sam tablu na koju apliciramo oblike u različitim bojama, po kojima sviramo. Boje označavaju visinu tona, a oblici trajanje. Dete samo može da kreira svoju kompoziciju, tj. muzičku vežbu. Oblici se apliciraju jačom čičak-trakom koja zahteva određeni napor, čime se dodatno vežba sitna motorika, pa je cela vežba višestruko korisna. Tonove na klavijaturi označim određenim bojama, stimulišem dete da prati tonove na tabli, pronalazi ih na klavijaturi i osim muzičke stimulacije i učenja sviranja, uči boje, vežba pažnju, odnos oko–ruka i slično.

Slika 1 - Tabla za učenje po rainbow metodi

Kod dece iz spektra autizma sam primetila vrlo izražen muzički sluh, tako da se obično kratko zadržimo na ovoj metodi rada, a ubrzo prelazimo na vizuelno učenje sviranja instrumenta. U tom slučaju, koristim demonstriranje kao metod, a oni ponavljaju zadato. Na taj način brzo uče i sa nekima je moguće organizovati zajedničko muziciranje, što predstavlja veliki užitak za oboje. Često se dešava da deca iz spektra autizma ne vole da uvežbavaju kompozicije, nego da dostignu nivo koji njihove emocije zadovolji, čuju melodiju koju proizvode sami, to im stvori neverovatno zadovoljstvo i radost i ne žele da se bave usavršavanjem tehnike izvođenja. Retko sa detetom dostignem nivo formalnog opismenjavanja, čitanje i zapisivanje notnog teksta, jer to doživljavaju kao pritisak, stegu i reaguju frustracijom, pa ne insistiram na tome. Kod dece koja nemaju afiniteta ka učenju sviranja klavira, koristim **Orfov instrumentarijum**, tj. dečje instrumente (zvečke, zvončići, daire, triangl, doboš) pomoću kojih postizem povezivanje sa detetom kroz zajedničko sviranje, razvoj motorike i ritma, mnogo radosti.

Osim instrumenata, koristim u radu različite predmete kojima proizvodimo zvukove, takođe vežbamo motoriku i maštu. To mogu biti plastične čaše, kašike, loptice, kese, sunđeri, poklopci i drugo, koje stavim u ulogu instrumenata i uz različite ritmičke kombinacije podstičem kod dece koordinaciju pokreta, jačanje šake, razvijanje imitacije i pažnje. Uz ritmičnu i veselu muziku, korišćenje ovakvih rekvizita pruža mogućnost za veliki broj kombinacija, različitih vežbi, ali i zabave.

Ples je omiljeni deo u radu, i deci, i meni. Plesom kod dece oslobodamo emocije, razvijamo koordinaciju, jačamo mišiće, razvijamo memoriju i povezuje se. Bilo da je ples slobodan ili sa zadatim pokretima, deca u njemu uživaju, i kao što sam napomenula, višestruko je koristan. Kada osmišljam ples, razmišljam o potrebama svakog deteta, kao i o eventualnim fizičkim nedostacima, da bi ples bio ugodan, prijatan i koristan. Često kroz ples radimo vežbe istezanja, vežbe za stopala, koje deca inače ne žele da rade kod kuće ili u fizioterapeutskoj ordinaciji, a trebalo bi. Kroz muziku i ples je to prihvatljivo, čak i zabavno. Vrsta plesa koja je često zastupljena na časovima je *body percussion*, kada telo tretiramo kao instrument, oslušujemo zvuke koje proizvodi lupanje nogama, tapšanje u butine, stomak, grudi, pljeskanje ili pucketanje prstima. Mogućnosti su beskrajne, a benefiti mnogi. Dešavalo se da u muzičkoj radionici dete prvi put skoči ili podigne ruke iznad glave, jer upravo ne doživljava pritisak da ga neko nešto tera i uči, nego se igra. Da bi se postigli ovi rezultati, ponoviću, moramo se prilagoditi njihovoj energiji, povući se i posmatrati, osloboditi kreativnost iz sebe.

Deca sa smetnjama u razvoju uglavnom imaju deficit pažnje, kontakt očima kratak, nerazvijen pokazni gest. Kroz različite muzičke vežbe možemo vežbati razvijanje pažnje i drugih veština. Muzikogram je grafički prikaz melodije, pomoću

crtica, tačkica, spirala iscrtavamo melodiju detetu poznate pesme. Ono sluša muziku i prstom prati na crtežu, aktivno sluša muziku, čime vežba pažnju, vežba pokazni gest, odnos oko–ruka i ovo je vrlo korisna vežba za buduće učenje čitanja i pisanja, dakle grafomotorička vežba uz muziku. Kroz vežbanje muzikograma dete je fokusirano i često aktivnije peva ili izgovara pojedine reči u pesmici, u zavisnosti koliko je verbalno aktivno. Ako radim uz instrumentalnu muziku, crtam predmete, živa bića i druge pojmove kao elemente muzikograma, čime decu stimulišem na govor i razumevanje. I u ovoj igri ima mnogo mogućnosti za kreiranje, u zavisnosti od mogućnosti deteta.

Logoritmičke pesmice su vrlo korisne za razvoj govora i moj cilj je najpre motivacija deteta da uopšte poželi da govori. Smišljanje pesmica je izazov, ponekad spontan, ponekad kao posledica improvizacije, ponekad kao rezultat viščasovnog rada. Pesmicama pokušavam da skrenem pažnju, da zainteresujem dete da sluša, a zatim i da ponavlja sa mnom. Reči prate pokreti, tj. gestikulacija, koja ponekad objašnjava pojam koji smo izgovorili (spojeni prsti šake koji formiraju krug i ruke podignute gore – Sunce, pokreti prstima dok ruke spuštamo dole – padavine i sl.), a ponekad samo odvajaju slogove u reči (tapšanje, koračanje itd.). Deca vole da čuju svoje ime u pesmici, imena članova svoje porodice, i da se pomenu neke aktivnosti koje u trenutku rade. Tada im skrenem pažnju, a zatim kroz dalji tok pesmice pokušam da dete prati, imitira, vežba govor ili uči novu reč ili pojam.

Kod dece koja nisu verbalna, najpre dosta radim na poverenju, imitaciji (da prate moje pokrete i ponavljaju), a zatim na izgovaranju vokala kroz pevanje. Ono što prethodi tome, a izuzetno je važno, jeste disanje. Većina dece koja ne govore ne umeju da duvaju, a dišu isključivo na usta. To stvara problem kod govora, nemaju dah za reč; objasniću laički. Vežbe disanja i duvanja su često vrlo teške za njih, ali uz igru, vizualizaciju, crtanje, glumu ništa nije nemoguće. Svaki napredak na ovom polju zahteva dosta energije, mašte, rekvizita, ali kada dođu rezultati neizmerno je zadovoljstvo. Izgovor vokala ponekad zahteva rad od nekoliko časova, čak i nekoliko nedelja. Nakon nekoliko godina iskustva u radu i puno vođenih razgovora sa roditeljima, zaključila sam da imitiranje životinja, skakanje, hodanje četvoronoške, valjanje po podu radi pričanja priče daje rezultate, naravno uz logopedski i defektološki rad, i da je igra najbolji metod za učenje kod dece, naročito sa smetnjama u razvoju. Postoji mišljenje nekih stručnjaka da „u njihov svet moramo ući

đonom i izvući ih odatle“, ali nisam pristalica toga, možda zato što još nisam videla da je neko uspeo u tome.

Pomenula sam da koristim masažu kao sredstvo za smirivanje deteta kada je uznemireno.

Kroz masažu pričam priču, i različitim pokretima po leđima, rukama ili dlanu, opisujem radnju o kojoj govorim. Takva masaža sama po sebi smirujuće deluje na decu, a uz priču ima i edukativni karakter.

Kako je pokret šake vrlo važan za stimulaciju govora, često na svojim radionicama koristim likovni materijal, plastelin, tempere, bojice i slično. Kroz crtanje, slikanje i vajanje, deca razvijaju motoriku, oslobađaju se (podstičem ekspresivniji izraz u bojenju, da bi kroz pokret rukom oslobodili napetost i nesigurnost), uče boje. Dok koristimo likovni materijal, pevamo pesmice koje najčešće u trenutku izmišljam u zavisnosti od afiniteta deteta. Ponašajući pokret i reči, deca pamte i kroz pokret oslobađaju i govor. Uključujem razne materijale i metode u rad, cepkanje i gužvanje papirića, seckanje, lepljenje, a sve uz pratnju priče ili pesmice. Kroz postupni rad sa temperama i plastelinom deca prevazilaze i senzorne probleme. Crtanje pojmova iz poznate pesmice podstiče razumevanje izgovorenog.

Kroz pokret uz muziku dete može učiti brojanje, kao i sabiranje i oduzimanje, što školskoj deci pomaže u savladavanju gradiva i olakšava razumevanje naučenog.

Istakla bih da je razvoj imitacije kroz sve nabrojene aktivnosti vrlo bitan. Imitiranjem deca uče. Deca urednog razvoja spontano imitiraju, a decu sa smetnjama najčešće morate stimulisati i učiti da to rade. Imitacija je važna za učenje govora, poboljšanje pažnje, motoričke sposobnosti kod deteta i razvijanje socijalnih veština.

Vrlo je važno da osoba koja radi sa decom sa smetnjama razume da je njima bitna svaka, i najmanja veština koju savladaju. Takođe, volela bih da se ljudi ohrabre u pristupu deci, jer je često prisutan strah da ne umeju, da će nešto pokvariti, i time se deca sa smetnjama lišavaju neophodnog iskustva i kontakta sa različitim veštinama i ljudima.

Margina kao mesto susreta

Osim što izostaje sistemska podrška porodici, evidentno je da nema dovoljno empatije i želje da se osobe sa smetnjama uključe u društveni život,

što ukazuje na nedovoljno edukacije dece i mladih o ovoj pojavi u društvu, a kod odraslih nesprijetnost za učenje, prihvatanje, promene. Navešću primer iz škole u kojoj radim. Srednju muzičku školu u Kruševcu pohađa nekoliko učenika sa autizmom, koji rade po individualizovanom obrazovnom programu. Kao nastavnik sa iskustvom u radu sa decom iz spektra, uključena sam u tim za inkluziju, koji ima povremene sastanke na kojima se rešavaju tekući problemi u nastavi. Sastanci se svode na rešavanje pitanja administracije i suvoparnog nastavnog programa koji treba sprovesti u delo. Nakon pokušaja da ukažem na potrebu da se deci sa smetnjama zaista pruži inkluzija, da se uključe u aktivnosti, podstiče njihova socijalizacija, a empatija kod ostale dece, predlažući konkretne ideje, nisam više pozivana na sastanke. Kroz ovaj primer može se shvatiti nesprijetnost društva, tj. centra da prihvati različitost.

Dece sa smetnjama u razvoju je sve više i to nije neka teorija zavere, nego realnost. Niko ne može reći razlog zašto je to tako, neko će okriviti ekrane, neko vakcine, verovatno nikada nećemo saznati, ali jeste istina. Potrebe za sistemskom podrškom je sve više, a mi kao društvo tapkamo u mestu i ignorišemo.

Literatura

Bruner, J. (2014). *Kultura obrazovanja*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Vejn, D. V. (2016). *Igra i razvoj deteta*. Beograd: Clio.

Winnicott, D. W. (2018). *Igra i stvarnost (prevod)*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Kapor–Stanulović, N. (2004). *Razvojna psihologija*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Bunt, L., & Stige, B. (2014). *Muzikoterapija: uvod (prevod)*. Novi Sad: Psihopolis institut.

Montesori, M. (2019). *Upijajući um (prevod)*. Beograd: Propolis Books.

Stern, D. (2011). *Sadašnji trenutak u psihoterapiji i svakodnevnom životu (prevod)*. Beograd: Clio.

Olivera Pantelić¹²

UNCONSCIOUSLY ON THE MARGINS – MUSIC AS A MEANS OF EXPRESSION FOR PERSONS WITH DEVELOPMENTAL DISABILITIES

ABSTRACT

This paper explores the position of persons with developmental disabilities, particularly individuals on the autism spectrum, as a specific form of involuntary marginalization. Although they may not cognitively recognize their marginal status, it is deeply experienced through the body, emotions, and sensory perception. Drawing on personal and professional experience in working with children and young people with developmental disabilities, the author examines music, movement, and play as essential means of expression, emotional regulation, and skill development, especially in contexts where verbal communication is limited or unavailable.

The paper highlights the limitations of formal support systems and the superficial nature of inclusion, emphasizing the importance of a creative, flexible, and individualized approach. Such an approach requires educators and practitioners to step outside standardized methods and enter the child's experiential world. Music is presented not as an end in itself, but as a relational and experiential space through which children develop attention, motor skills, speech, social interaction, and a sense of safety. Within this framework, marginality is understood not as a deficit, but as a potential space for authentic development and alternative forms of communication.

Keywords: marginality; autism; music; play; experiential development.

¹² Music and educational workshop "Cvrle", oljaflauta@gmail.com

